

Барсученко І. В.,

*аспірант кафедри психології, філософії та суспільних наук
Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського
м. Київ, Україна*

БІОЛОГІЧНА ТА СОЦІАЛЬНА ДЕТЕРМІНАЦІЯ ПРОТИПРАВНОЇ ПОВЕДІНКИ

Делінквентна (протиправна) поведінка, яка передбачає вчинення протиправних дій, є складним феноменом, що викликає значний інтерес у науковій спільноті. Важливим аспектом вивчення цього явища є дослідження його детермінації, зокрема, біологічних та соціальних факторів, що впливають на формування делінквентної поведінки.

Біологічна детермінація делінквентної поведінки базується на припущенні, що певні індивідуальні біологічні особливості можуть сприяти виникненню схильності до протиправної діяльності. До таких факторів належать генетичні характеристики, нейрофізіологічні процеси та гормональні зміни.

Генетичні характеристики відіграють важливу роль у формуванні схильності до агресивної та імпульсивної поведінки. Наукові дослідження в галузі генетики показали, що певні генетичні мутації можуть значно збільшити ймовірність вчинення агресивних дій. Одним із таких важливих генетичних факторів є поліморфізм гену моноаміноксидази А (МАО-А), який виконує ключову роль у регуляції рівня нейромедіаторів в мозку [1].

Дослідження показали, що генетичні фактори не лише безпосередньо впливають на рівень нейромедіаторів, але й можуть змінювати структуру і функцію мозку. Наприклад, структурні зміни в лімбічній системі мозку, зокрема в мигдалеподібному тілі та гіпокампі, можуть впливати на регуляцію емоцій та імпульсів, що сприяє формуванню агресивної поведінки.

Необхідно зазначити, що генетична схильність до агресивної поведінки не означає її неминучість. Дослідження також вказують на важливу роль соціального середовища та виховання у формуванні поведінкових реакцій. Тобто, навіть за наявності генетичних передумов до агресії, позитивне соціальне оточення, підтримка з боку батьків, належний контроль та емоційна стабільність можуть допомогти запобігти розвитку протиправної поведінки.

Нейрофізіологічні процеси відіграють критичну роль у формуванні делінквентної поведінки, особливо через їх вплив на регуляцію емоцій та мотивації. Лімбічна система мозку є центральним компонентом

у цьому процесі, оскільки вона відповідає за обробку емоційних реакцій та регуляцію поведінкових імпульсів. Ця система включає такі ключові структури, як гіпокамп, мигдалеподібне тіло (амігдала) та гіпоталамус, кожна з яких має свої специфічні функції [4].

Окрім структурних змін, важливим аспектом є нейрохімічні процеси, що відбуваються у лімбічній системі. Нейромедіатори, такі як серотонін, дофамін та норадреналін, відіграють ключову роль у регуляції настрою та емоційних реакцій. Дослідження показали, що дисбаланс цих нейромедіаторів може призводити до агресивної та імпульсивної поведінки. Наприклад, низький рівень серотоніну пов'язаний з підвищеною агресивністю та імпульсивністю, тоді як підвищений рівень дофаміну може сприяти ризикованій поведінці та прийняттю рішень під впливом емоцій [2].

Гормональні зміни відіграють важливу роль у формуванні делінквентної поведінки, оскільки вони можуть безпосередньо впливати на емоційний стан та поведінкові реакції індивіда. Одним з найважливіших гормональних факторів є рівень тестостерону, який асоціюється з агресивною поведінкою та схильністю до ризикованих дій. Високий рівень тестостерону може сприяти підвищеній агресивності та імпульсивності, що збільшує ймовірність вчинення протиправних дій. Тестостерон є основним чоловічим статевим гормоном, який не лише регулює розвиток вторинних статевих ознак, але й впливає на поведінкові реакції. Дослідження американських та європейських вчених підтверджують, що високий рівень тестостерону асоціюється з агресивною поведінкою.

Таким чином, біологічна детермінація делінквентної поведінки включає генетичні характеристики, нейрофізіологічні процеси та гормональні зміни, які можуть сприяти виникненню схильності до протиправної діяльності. Розуміння цих біологічних факторів є важливим для розробки ефективних заходів профілактики та корекції делінквентної поведінки.

Соціальна детермінація делінквентної поведінки, з іншого боку, акцентує увагу на впливі соціального середовища на формування особистості та поведінкових патернів. Соціальні фактори включають у себе умови життя, сімейні стосунки, вплив однолітків, освіту та культурні норми. Дисфункціональне сімейне середовище є одним з найважливіших факторів, що впливають на формування девіантної поведінки у дітей. В такому середовищі, де поширені насильство, алкоголізм або наркоманія, дитина часто стає свідком або жертвою агресивних дій, що впливає на її психологічний та емоційний стан. Відсутність належного контролю з боку батьків призводить до того, що дитина не отримує необхідних навичок самоконтролю та регуляції поведінки.

Емоційна нестабільність, що виникає внаслідок постійного стресу та переживань, створює сприятливе середовище для розвитку агресивних

реакцій на зовнішні подразники. Крім того, діти, які не мають позитивних моделей поведінки, не здатні засвоювати соціально прийнятні форми взаємодії з іншими. Внаслідок цього, вони шукають альтернативні шляхи вирішення конфліктів, які часто виявляються деструктивними та протиправними. Відсутність підтримки та емоційного тепла з боку батьків сприяє формуванню ворожнечі до оточуючих та світу загалом. Це підсилює ймовірність того, що дитина буде схильна до здійснення правопорушень, адже вона сприймає це як нормальний спосіб реагування на життєві труднощі [3].

Таким чином, негативний вплив дисфункціонального сімейного оточення на поведінку дітей є багатограним і включає як психологічні, так і соціальні аспекти. Важливо враховувати ці фактори при розробці програм запобігання делінквентної поведінки та підтримки дітей, які виростають у складних умовах.

Отже, делінквентна поведінка є результатом складної взаємодії біологічних та соціальних факторів. Розуміння детермінації цієї поведінки є ключовим для розробки ефективних заходів профілактики та корекції правопорушень серед підлітків. Інтегративний підхід, що враховує як біологічні, так і соціальні аспекти, дозволяє більш повно дослідити причини делінквентної поведінки та розробити комплексні стратегії для її запобігання. Це сприятиме створенню сприятливого середовища для розвитку підлітків та їхньої успішної соціалізації.

Список використаних джерел:

1. Коломієць Л., Сольвар В., Кожедуб Т. Обґрунтування теоретико-методологічних засад емпіричного дослідження самореалізації підлітків. *Психологічний журнал*. 2019. 5 (12)/ 43–58.
2. Теорія та практика формування особистості як суб'єкта самотворення і самозбереження : монографія / за ред. О. М. Гомонюк. Хмельницький : ФОП Цюпак А. А., 2021. 460 с.
3. Янкович О., Кікінежді О., Козубовська І., Полішук В., Радчук Г. Теорія та практика профілактичної роботи з дітьми, схильними до девіантної поведінки: український і міжнародний досвід : монографія. Тернопіль : Осадца Ю. В., 2018. 300 с
4. Deci, E. L., & Ryan, R. M. Self-determination theory: When mind mediates behavior. *The Journal of mind and Behavior*. 1980. 33–43.